

УДК 378.147

Н.С. Чаюн
доцент, кандидат педагогічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»
О.А. Фенканін
здобувач,
Університет економіки та права «КРОК»

Особистісно-орієнтовані технології навчання та специфіка їх реалізації в музичних вищих освітніх закладах

У статті досліджено особливості особистісно-орієнтованих технологій навчання та специфіка їх реалізації в музичних вищих освітніх закладах.

Ключові слова: технологія, особистісно-орієнтована технологія навчання, вища музична освіта, музичний вищий освітній заклад.

Н.С. Чаюн
доцент, кандидат педагогических наук,
Университет экономики и права «КРОК»
О.А. Фенканин
соискатель,
Университет экономики и права «КРОК»

Личностно-ориентированные технологии обучения и специфика их реализации в музыкальных высших образовательных учреждениях

В статье исследованы особенности личностно-ориентированных технологий обучения и специфика их реализации в музыкальных высших образовательных учреждениях.

Ключевые слова: технология, личностно-ориентированная технология обучения, высшее музыкальное образование, музыкальное высшее образовательное учреждение.

N.S. Chayun
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences,
«KROK» University
O.A. Fenkanin
External PhD student,
«KROK» University

Personal-oriented learning technologies and specificity of their implementation in musical higher educational institutions

In the article the features of personality-oriented learning technologies are researched as well as the specifics of their implementation in musical higher educational institutions.

The significant component of the educational process in higher educational music institutions should cover all the needed students for the formation and development of his/her personality. The entire cycle of study disciplines, curricula and programs are aimed at the development of personality through musical art, active activity for the subject of learning - a student in the educational process.

Educational work in the course of assimilation of theoretical knowledge and musical-performing skills in the class of musical instrument should be aimed at the upbringing of worldview and moral qualities, will and character, aesthetic taste and love to music, interest in work and ability to work, assimilation of theoretical knowledge, development of performing skills, abilities and techniques, development of musical and cognitive interests, emotional feeling of music, figurative and associative musical thinking, imagination, fantasy, abilities, attention, memory, creativity, etc.

The result of personality-oriented learning should become a fully developed, socially mature person of a future musician, devoted to his profession, capable of effective self-realization in the process of musical and practical activities.

Keywords: *technology, personal-oriented learning technology, higher musical education, musical higher educational institution*

Постановка проблеми

Сучасні процеси гуманізації та демократизації суспільства, трансформації у сфері соціалізації людини обумовлюють звернення вітчизняної освіти до особистості. Традиційна педагогіка, що орієнтувалася не на розвиток суб'єкта освіти, а на засвоєння ним певної системи знань, умінь і навичок вичерпує свої можливості. Провідні вітчизняні вчені вказують на необхідність радикального перегляду сутності та змісту існуючої системи навчання студентів, створення умов, які сприяли б інтелектуальному і творчому розвитку майбутнього фахівця, допомагали розкрити його головні життєві особистісні та професійні цілі та цінності.

Актуальною проблемою сьогодення є наповнення сучасної освіти новим змістом, пошук нових форм та методів організації фахової підготовки майбутніх учителів музики, які забезпечили б перехід від імперативної педагогіки, спрямованої на оволодіння необхідним стандартизованим набором знань, умінь і навичок, до особистісно-орієнтованої, що передбачає створення умов для найповнішого розкриття фахового та творчого потенціалу студента.

Разом з тим безпосереднє впровадження особистісно-орієнтованого навчання гри на музичному інструменті майбутнього вчителя музики потребує створення певних специфічних підходів. Це вимагає внутрішніх перетворень у методиці викладання означеної дисципліни, спрямованих на стимуляцію майбутнього вчителя до самопізнання, самовиховання та розвитку власної творчої самостійності, що сприяє розкриттю його індивідуальних талантів, здібностей і можливостей.

Важливо також забезпечити викладачів вищих навчальних закладів відповідною методико-теоретичною базою для успішної реалізації основних положень особистісно-орієнтованого навчання у процесі вдосконалення практики викладання гри на музичному інструменті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у розробку теорії особистісно-орієнтованого навчання і виховання зроблено такими сучасними вченими, як В. Андрущенко [1], І. Зязюн [25], В. Кремень [17] (філософський аспект), Г. Балл [4], І. Бех [6], Г. Костюк [16], С. Максименко [19], В. Семиченко [38] (психологічний аспект), М. Бєрулава [5], Є. Бондаревська [7], І. Зимня [15], В. Зінченко [14], В. Лозова [18], М. Нікандров [23], С. Подмазін [27], Н. Тарасевич [43], І. Якиманська [47] (загальнопедагогічний аспект).

Підґрунтям для розробки методики особистісно-орієнтованого навчання в музичній педагогіці є праці вітчизняних авторів: С. Горбенка [8], Л. Масол [21], Н. Мозгальової [22], Г. Падалки [24], О. Ростовського [34], О. Рудницької [35], Я. Сверлюка [37], В. Шульгіної [45], О. Щолокової [46]. Низку питань, співзвучних сучасним ідеям особистісно-орієнтованого навчання гри на музичному інструменті, порушено у педагогічній спадщині знаних теоретиків та діячів вітчизняного музично-інструментального виконавства (Б. Асаф'єва [2], Л. Ауера, Л. Баренбойма, Г. Нейгауза [11], Л. Ніколаєва, В. Пухальського [32], М. Тутковського [44], М. Фейгіна).

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У педагогічній науці недостатньо приділено уваги дослідженню зовнішнього та внутрішнього середовища музичного вищого освітнього закладу для найповнішої реалізації особистісно-орієнтованих технологій у навчально-виховному процесі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження специфіки реалізації особистісно-орієнтованих технологій навчання у музичних вищих освітніх закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Перехід до нової особистісної парадигми – провідна тенденція сучасної освіти й у цілому педагогічної свідомості суспільства наприкінці ХХ – початку ХІ століття. Така увага освіти до особистості обумовлена загальною кризою технократичної цивілізації. Особистісна парадигма протистоїть центрризму й безваріативності в освіті; екстенсивному зростанню обсягу знань при недостатності часу на їх осмислення й рефлексії; зміні навчального процесу в бік набуття зовнішніх гуманітарних форм без істотної зміни навчально-пізнавальної діяльності студента як суб'єкта навчання. Криза технократизму призводить до усвідомлення інших цінностей освіти, якою є абсолютна цінність особистості, що формується незалежно від її функціональної значущості, відповідності будь-якій політичній або ідеологічній моделі. Перехід до особистісної парадигми не означає відмови від академічного компонента освіти. Останнє лише стає частиною цілого – освіти особистості [3].

Технологія навчання – це педагогічна система, що включає в себе впорядкований зміст, спеціально організовані операції та дії, які забезпечують гарантоване досягнення дидактичних цілей. Створення будь-якої технології – це гармонійне поєднання сучасних знань і критично-творчого аналізу педагогічного досвіду. Ознаками результативності навчальних технологій є:

- системність, тобто будь-яка технологія має функціонувати як система, що забезпечує єдність цілей, змісту, суб'єктів, їхню взаємодію під час використання форм, методів, засобів навчання;

- відтворюваність, тобто технологія передбачає чіткий алгоритм дій, їх цільову спрямованість та послідовність, контроль та отримання зворотного зв'язку. Це дає можливість отримувати гарантований результат, незалежно від умов її використання різними педагогами;

- визначеність моделі педагогічної взаємодії. Сучасна педагогіка виділяє: суб'єкт-об'єктну модель взаємодії, яка спрямована на отримання готового знання з предметів, що вивчаються; суб'єкт-суб'єктну модель педагогічної взаємодії педагога зі студентами, що базується на включенні їх в активний процес пізнання й виступає як особистісно-орієнтована технологія.

Провідними особливостями суб'єкта діяльності є активність, його готов-

ність діяти цілеспрямовано, відповідально, успішно виконувати різноманітні професійно-ділові, соціально-рольові функції.

Особистісно-орієнтована технологія – це цілісна, педагогічна обґрунтована система алгоритмічних дій у процесі навчання, виховання та розвитку особистості, спрямована на розкриття та вдосконалення її інтелектуального та творчого потенціалу.

Створення умов, що сприяють тому, щоб при засвоєнні будь-якого компонента змісту освіти розвивалася сфера особистісних функцій індивіда, – мета особистісно-орієнтованої технології навчання.

Особистісно-орієнтоване навчання як підхід до визначення форм і методів навчання на різних рівнях особливого значення набуває у вищій освіті. Освітнє середовище вищого навчального закладу має створювати умови для особистісного зростання кожного студента, який, адаптуючись до мінливих умов життя, має досягати високої соціальної взаємодії і духовного самовдосконалення. Створення таких умов зумовлене потребами формування фахівців нової генерації – носіїв і джерел соціальної та професійної діяльності, високої культури, із розвиненими індивідуальними здібностями, спроможних осмислювати та проектувати власну освітньо-виховну діяльність, готових взяти на себе відповідальність за прийняття рішень. У цьому процесі на перше місце виходить вміння відстоювати власну позицію, думку та ініціативу. Крім того, на можливість отримання максимальних результатів у навчанні студентської молоді можна розраховувати шляхом створення освітньо-виховного простору, який є ефективною організованою системою, що реалізується в аудиторних і позааудиторних заняттях і дає змогу студентам відчути себе особистістю та орієнтуватися на власний індивідуальний розвиток.

Особистісно-орієнтована освіта включає такі підходи:

- різнорівневий,
- індивідуальний,
- диференційний,
- суб'єктно-особистісний.

Для забезпечення особистісно-орієнтованого підходу навчання студентів використовуються такі педагогічні технології:

- самостійне розвивальне навчання,
- педагогіка співробітництва («проникаюча» технологія),
- гуманітарно-особистісна технологія,
- ігрові технології,
- технології розвивального навчання,
- проблемне навчання,
- технологія індивідуального навчання,
- технології диференціації за рівнем,
- колективне навчання.

Методи і засоби навчання повинні обиратися таким чином, щоб кожний студент мав змогу проявити себе і свою неповторність, свої здібності, вибірковість матеріалу, виду й форми досліджуваного предмета [10].

Отже, організація навчального процесу в контексті особистісно-орієнтованого підходу у вищому закладі освіти передбачає:

- орієнтацію на особистість студента, його цілі, мотиви, уподобання, що забезпечується використанням відповідних методів і засобів навчання, а також для їхнього усвідомлення і створення необхідних умов;
- урахування індивідуального досвіду в єдності трьох компонентів – когні-

тивного (знання), операційного (способи виконання дій), аксіологічного (установки, цінності), набутого студентом як суб'єктом пізнання.

Побудова навчання на основі особистісно-орієнтованого підходу повинна відбуватися на основі:

- врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів;
- їхньої самостійності в навчанні, що реалізується у визначенні цілей і завдань курсу безпосередньо самими студентами, виборі ними прийомів навчання;
- активного, творчого характеру завдань, спрямованих на розвиток саморегуляції, самоконтролю, самооцінки студентами результатів своєї діяльності [36, с. 76].

Особистісно-орієнтоване навчання у вищій школі ґрунтується на певних принципах:

- пріоритет індивідуальності, самоцінності студента, який є суб'єктом навчального процесу;
- співвіднесення освітніх технологій на всіх рівнях освіти із закономірностями професійного становлення особистості;
- визначення змісту освіти рівнем розвитку сучасних соціальних, інформаційних, виробничих технологій і майбутньої професійної діяльності;
- випереджальний характер освіти, що забезпечує формування професійної компетентності майбутнього фахівця;
- визначення дієвості освітнього закладу організацією навчального середовища;
- врахування індивідуального досвіду студента, його потреби в самореалізації, самовизначенні, саморозвитку [36, с. 77].

За таких умов відбувається гармонійне формування і всебічний розвиток особистості, повне розкриття її творчих сил, набуття неповторної індивідуальності. Тому основними функціями стають виховна, розвивальна і самовдосконалення, а не освітня, як у традиційній системі. У такому розумінні освіта справді гуманізується, бо всебічно сприяє збереженню та розвитку екології людини, її інтелектуальному, духовному й фізичному зростанню, соціалізації в умовах навчально-пізнавальної діяльності.

Особистісно-орієнтована освіта має створити умови для повноцінного розвитку функцій, важливих для організації педагогічного процесу вищого навчального закладу. Це функції:

- вибірковості (здатність студента до вибору);
- рефлексії (особистість повинна оцінювати своє життя);
- буття, що полягає в пошуках сенсу життя та творчості;
- формувальна (формування образу «Я»);
- відповідальності («Я відповідаю за все»);
- автономності особистості (у міру розвитку вона дедалі більше стає вивільненою від інших факторів) [12].

Ідея особистісного підходу в мистецькій освіті формувалася упродовж віків, розвиваючись у різних педагогічних системах. Центром уваги педагогів був суб'єкт навчання, його особистість, що зумовлювало основну мету – всебічний гармонійний розвиток дитини, вагомим засобом якого визнано мистецьке навчання. У XVII – XX ст. були визначені ознаки особистісно-орієнтованого підходу в мистецькій освіті: головна мета навчання – розвиток особистості учня; особистість виступає як системоутворюючий фактор організації всього освітнього процесу; учні та педагоги є рівноправними суб'єктами освітнього процесу; провідними мотивами особистісно-орієнтованої освіти, її ціннісним змістом є само-

розвиток і самореалізація всіх суб'єктів навчання. Мистецька діяльність – один із дієвих чинників формування і розвитку людської особистості. Отже, проблеми реалізації особистісно-орієнтованого підходу мають стати засадничим началом у вирішенні проблем теорії і методики навчання мистецтву.

Особливості мистецької, зокрема музичної, освіти яскраво ілюструє зміна акцентів у співвідношенні типових для освіти діалогічних пар, у яких пріоритетність надається:

- емоційному розвитку в його взаємозв'язку з розумовим;
- суб'єктивному чиннику осягнення художнього смислу поряд із засвоєнням об'єктивної інформації про мистецтво;
- образному мисленню у взаємозв'язку з логічним;
- підсвідомим процесам «осяяння», які супроводжують усвідомлення образного змісту мистецького твору;
- задоволенню духовних потреб, а не прагматичному споживанню мистецтва [29].

Музична освіта характеризується майже невлотимим для формальної фіксації розвитком особистості, «тим, що залишається, коли забувається все вивчене». Вона не зводиться до окремих функцій професійного навчання і художньо-естетичного виховання, оскільки є важливим компонентом цілісного духовного розвитку особистості, який визначає можливості підвищення загального культурного потенціалу всього суспільства.

Особистісно-орієнтований підхід у контексті музичної освіти ґрунтується на трьох провідних позиціях:

- перша позиція передбачає спрямування навчального процесу з музичних дисциплін на художній розвиток особистості студента;
- друга позиція ґрунтується на визнанні головною метою музичної діяльності особистісне становлення студента;
- третю позицію спрямовано на ствердження суб'єктної ролі студента в процесі музичного навчання. Студент має виступати як суб'єкт освітнього процесу, як активний його учасник [31].

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу в музичній освіті передбачає:

- опору на результати індивідуальної діагностики учнів,
- впровадження проєктувальних підходів,
- окреслення комунікативної стратегії [28].

Отже, особистісно-орієнтована технологія музичного навчання – це цілісний, педагогічно обумовлений алгоритм системних, навчально-виховних дій, що сприяють визначенню й всебічному розвитку творчої індивідуальності кожного студента-музиканта, його естетичних смаків та уподобань, віри у свої обдарування та можливості їх реалізації в майбутній музично-педагогічній чи виконавській діяльності.

Серед особливостей вищих навчальних закладів мистецької освіти, зокрема музичної, у порівнянні з вищими навчальними закладами різноманітної професійної освіти слід відзначити:

- орієнтацію на перевагу індивідуальних форм навчання і виховання груповим та колективним;
- диференціацію навчально-виховного процесу відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей студентів, психофізичних особливостей, стану здоров'я;
- поєднання індивідуальних і колективних форм роботи у навчально-виховному процесі: уроки (індивідуальні та групові), репетиції, перегляди навчальних

робіт, вистави, конкурси, фестивалі, олімпіади, концерти, виставки, лекції, бесіди, вікторини, екскурсії, позаурочні заходи, а також інші форми;

- інтеграція різних видів мистецтв;
- провідна роль музичного мистецтва у навчально-виховному процесі;
- заклад освіти є середовищем самовизначення, саморозвитку, самореалізації особистості, що і проявляється у формуванні якостей особистості: самостійності, активності, ініціативності, відповідальності;
- розвиток емоційної сфери відбувається у напрямку «від себе» до «інших» (співпереживання) [39].

Основними ознаками особистісно-орієнтованого навчально-виховного середовища у вищих навчальних закладах музичного напрямку є:

- наявність у діяльності закладу освіти основних положень особистісно-орієнтованого навчання й виховання: прийняття, розуміння, визнання;
- орієнтація діяльності на загальнолюдські цінності культури: людина, її діяльність, пізнання, добро, краса, розум тощо;
- педагогічна підтримка і стимулювання процесу саморозвитку студента;
- взаємопроникнення навчального та оточуючого середовища [41].

Навчально-виховний процес у вищих музичних закладах освіти в особистісному вимірі має:

- враховувати неповторність кожного студента, оскільки саме з цього випливає положення про особистість як найвищу цінність і, відповідно, головного суб'єкта навчально-виховного процесу;
- бути спрямованим на процеси самопізнання, самовиявлення і самореалізації студента;
- враховувати індивідуальні особливості;
- носити діалоговий характер міжособистісних відносин між педагогом і студентами;
- будуватись у взаємозалежності колективу і особистості;
- індивідуалізовувати навчально-виховний процес – провадити діяльність за індивідуальним планом студента;
- застосовувати дослідницький підхід до предмета вивчення тощо [40].

Особистісно-орієнтоване навчання у музичних закладах освіти потребує корекції змісту освіти, форм, методів і засобів її реалізації. Змістовий компонент навчального процесу має охоплювати все необхідне студентові для формування та розвитку його особистості. Потреба модернізації музичної освіти підпорядкована формуванню особистості, зорієнтованої на творчий саморозвиток, невід'ємний від надбань світової та вітчизняної музичної культури, із залученням авторських оригінальних навчальних проєктів, новітніх інформаційно-освітніх технологій тощо, які ґрунтуються на певних теоретико-методологічних принципах музичної освіти:

- принцип цілісності та інтегративності, передбачаючи органічний взаємозв'язок загальноосвітніх і фахових знань, створює сприятливі умови для плідної взаємодії науки і мистецтва;
- дотримання принципу системності і послідовності вимагає чіткої структурної організації занять, поетапного засвоєння музично-освітніх знань, умінь та навичок за умови поступового ускладнення в процесі реалізації індивідуальних творчих завдань і систематичного планування самостійної роботи;
- принцип активності, об'єктивований у навчально-виховному процесі вихованцями музичних навчальних закладів, потребує цілодобової виконавської практики і наполегливого тренування;

- принцип індивідуалізації ґрунтується на всебічній об'єктивній оцінці індивідуально-психологічних особливостей студентів, рівня їх музичної обдарованості, загального та фахового розвитку;

- винятково важливим є принцип творчої самостійності, зорієнтований на здійснення цілеспрямованого переходу від керованої діяльності до самодіяльності студентів музичних навчальних закладів, прищеплення їм знань і навичок методики опрацювання навчально-виконавського матеріалу, осягнення його естетичної цінності через емоційні переживання та співтворчість у процесі реалізації мистецького задуму, прагнення до якнайповнішої об'єктивації творчих можливостей [30].

Весь цикл навчальних дисциплін, навчальні плани, навчальні програми у вищому навчальному закладі музичного напрямку спрямовані на розвиток особистості засобами музичного мистецтва, активної діяльності суб'єкта навчання – студента у навчально-виховному процесі.

Розглядаючи особистісно-орієнтований підхід до уроків гри на музичному інструменті, слід зазначити, що цей процес є плідним підґрунтям для втілення принципів особистісно-орієнтованого навчання, адже основною формою організації роботи з опанування гри на музичному інструменті є індивідуальні форми занять, які містять у собі могутній потенціал для реалізації ідей особистісно-орієнтованої педагогіки. Тому в умовах розвитку сучасної педагогічної науки слід диференціювати поняття індивідуального підходу (як специфічної форми індивідуального навчання) та особистісно-орієнтованого навчання. Адже в межах індивідуального підходу до навчання студент нерідко лишається залежним від методичних та художніх ідей викладача. У той час як в технології особистісно-орієнтованого навчання сам студент є творцем власної навчально-пізнавальної діяльності, що передбачає не тільки «врахування», але й «включення» його особистісних можливостей у навчальний процес, розвиток неповторного суб'єктивного, емоційно-особистісного ставлення до світу, самого себе і своєї діяльності [13].

З метою організації уроку гри на музичному інструменті на основі особистісно-орієнтованої технології навчання викладачем:

- розробляються індивідуальні програми навчання, які моделюють дослідницьке (пошукове) мислення;

- проводяться індивідуальні заняття на основі діалогу викладача та студента;

- складається навчальний план для реалізації методів дослідницьких проєктів, що виконуються студентами;

- відслідковуються й оцінюються не стільки опановані знання, уміння і навички, а й сформованість якостей розуму (інтелекту) як особистісних новоутворень [26].

Виховна робота в процесі засвоєння теоретичних знань і музично-виконавських вмінь, навичок у класі музичного інструмента має бути спрямована на виховання світогляду і моральних якостей, волі і характеру, естетичного смаку й любові до музики, інтересу до праці і вміння працювати. До освітніх завдань слід віднести засвоєння теоретичних знань, напрацювання виконавських навичок, умінь і прийомів. Розвиваючий вплив навчання й виховання забезпечується розвитком музично-пізнавальних інтересів, емоційного відчуття музики, образно-асоціативного музичного мислення, уяви, фантазії, здібностей, уваги, пам'яті, творчості тощо. Розмежування цих напрямів є умовним, адже вичленити їх із процесу навчання, виховання й розвитку студентів неможливо, вони взаємопов'язані і пронизують усі етапи занять у класі музичного інструмента [33].

Для застосування індивідуальних методів впливу на студентів викладачу не-

обхідно знати всі різнобічні індивідуальні відмінності своїх вихованців, які проявляються в музичній пізнавальній та практичній діяльності в класі музичного інструмента:

- рівень емоційного відгуку на музику;
- характер протікання розумових процесів (гнучкість музичного мислення, швидкість або в'ялість встановлення асоціативно-образної наповненості музичних образів, присутність або відсутність власного ставлення до музичного матеріалу, що вивчається, здатність до критичної самооцінки);
- рівень володіння музичним інструментом;
- рівень знань з елементарної теорії музики (повнота, глибина, вміння самостійно їх застосовувати);
- рівень пізнавальної активності та практичної пізнавально-музичної самостійності;
- наявність і характер пізнавальних інтересів;
- ставлення до навчання, до майбутньої музично-педагогічної діяльності тощо.

Діагностика індивідуальних особливостей студентів є довготривалою, послідовним процесом спостережень, практичних перевірок різних сторін роботи над виконавським осягненням музичних творів [9].

Результатом особистісно-орієнтованого навчання має стати всебічно розвинена, соціально зріла особистість майбутнього музиканта, віддана своїй професії, здатна до ефективної самореалізації в процесі музично-практичної діяльності. Впровадження в практику вищих навчальних закладів особистісно-орієнтованого навчання дасть можливість удосконалити концепцію підготовки майбутнього музичного фахівця, що сприятиме підвищенню його кваліфікації, створенню умов для найбільш повного розкриття студентами власної індивідуальності. Завдяки цьому вони зможуть гармонійно існувати в умовах полікультурного світу та компетентно здійснювати музично-професійну діяльність [20, 42].

Література

1. Андрущенко В. Роздуми про освіту : статті, нариси, інтерв'ю / В. Андрущенко. – 2-ге вид., допов. – К. : Знання України, 2008. – 819 с.
2. Асаф'єв Б. Избранные труды / Б. Асаф'єв. – Тт. 1-5. – М., 1952-1957.
3. Афанасьева Н. Личностный подход в обучении. – «Школьный психолог», 2001. – №32. – С. 4-7.
4. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) : Видання друге, доповнене. – Житомир: ПП «Рута», Видавництво «Волинь», 2008.
5. Берулава М. Н. Теорія і практика гуманізації освіти. – М., Геліос, 2000.
6. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтовані технології виховання / Психологія і педагогіка життєтворчості : [Наук-метод. посіб.] // Ін-т змісту і методів навчання та ін. – К., 1996. – 4.1, розд. 2. – С. 283-298.
7. Бондаревська Є. В. Гуманістична парадигма особистісно-орієнтованої освіти / Є. В. Бондаревська // Педагогіка, 1997. – №4. – С. 11-17.
8. Горбенко С. Навчально-наукова діяльність студентів з методики музичного виховання : навчально-методичний посібник – К., «Освіта України».
9. Гриньов В. Й. Формування дидактичної культури майбутнього вчителя : Автореф. Дис. канд. пед. наук / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди – Х., 2013. – 21 с.
10. Гурова Т. Ф. «Личностно-ориентированные технологии обучения (обзор). – «Среднее проф. Образование», 2008. – №5. – С. 21-27.
11. Долгіх М. В. До 125-річчя Генріха Нейгауза. – Кіровоград, 2013. – 36 с.
12. Душенко В. О. Виховання особистості в процесі навчання. \ Початкова школа, 2008. – №7. – С. 10-12.
13. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование. – М., 2002. – 44 с.

14. Зінченко В. Психологія сприйняття. – М.: МГУ, 1973.
15. Зимня І. А. Ключові компетентності як результативно-цільова основа компетентнісного підходу в освіті. Авторська версія. – М.: Дослідницький центр проблем якості підготовки спеціалістів. – 2004. – 42 с.
16. Костюк Г. С. Навчання і психічний розвиток учнів / Психологічна наука, вчитель, учень // За ред. В. І. Войтка. – Київ, 1979.
17. Кремень В. Г. Філософія: Історія, суспільство, освіта, 2011.
18. Лозова В. І. Етика науковця / В. І. Лозова // Педагогіка та психологія, 2011. – Вип. 40(2). – С. 47-51.
19. Максименко С. Загальна психологія : підручник. – К., 2004.
20. Максимова В. Н. Межпредметные связи и совершенствование процесса обучения. – М., 1984. – 141 с.
21. Масол Л. Загальна мистецька освіта – теорія і практика.
22. Мозгальова Н. Творчо-професійний потенціал формування успішної особистості майбутніх учителів музики / Н. Г. Мозгальова // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2014. – Вип. 16. – С. 304-308.
23. Нікандров М. Общие основы педагогики (учебник для вузов).
24. Падалка Г. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін: [монографія] / Г. М. Падалка // Міністерство освіти і науки України; гол. ред. К. А. Романова – К.: Освіта України, 2008. – С. 267-272, 274.
25. Педагогічна майстерність : Підручник / І. А. Зязюн та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. Вища школа, 1997. – 349 с.
26. Педагогическая технология как фактор повышения эффективности образовательного процесса : Матер. обл. науч.-практ. конф. – 27 апреля 2010 года. – Таганрог. – ТГПИ, 2001. – 126 с.
27. Подмазін С. Особистісно-орієнтована освіта: сутність і зміст / С. І. Подмазін // Культурологічний вісник, 2006. – Вип. 16. – С. 123-128.
28. Попович Н. М. Професійно-особистісний досвід: категоріальний аналіз проблеми / Н. М. Попович // 36. наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2012. – № 3. – С. 172–177.
29. Попович Н. М. Професійно-творча активність як фактор поглиблення досвіду майбутнього вчителя музики / Н. М. Попович // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць / за ред. Т. І. Сущенко та ін. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 27 (80). – С. 318-323.
30. Попович Н. М. Управління процесом формування професійного досвіду майбутнього вчителя музики в контексті нової парадигми освіти / Н. М. Попович // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»: наук.-теорет. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 16. – С. 178-180.
31. Попович Н. М. Характеристика структур формування досвіду майбутнього вчителя музики в контексті особистісного підходу / Н. М. Попович // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць / за ред. Т. І. Сущенко та ін. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 26 (79). – С. 305-310.
32. Пухальський В. / Музика масам, №3-4. – 1928. – С. 43.
33. Ростовський О. Я. Художньо-педагогічний аналіз музичних творів у школі : Методичні рекомендації. – К.: Рад. школа, 2012. – 69 с.
34. Ростовський О. Педагогіка музичного сприймання. – К., 1997.
35. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
36. Савадерова А. В. Профессиональная подготовка будущих учителей музыки с недостаточным довузовским музыкальным образованием в классе дирижирования (на примере музыкально-педагогических факультетов). Дис. канд. пед. наук. – Чебоксары, 2015. – 254 с.
37. Сверлюк Я. Технологічні та творчі основи колективного виконавства / Я. В. Сверлюк // Пед. освіта: теорія і практика. – 2012. – Вип. 12. – С. 416-419.
38. Семиченко В. Методичні проблеми викладання психології у вищій школі, 2005.
39. Сериков В. В. Личностно-ориентированное образование. – Педагогика, 2014. – №5. – С. 16-21.

40. Сороковых Г. В. Субъектно-деятельностный подход к личностно- профессиональному развитию студентов. – Педагогика, 2015. – №1. – С. 62-68.
41. Стратан Т. Б. Використання різновидів мистецтва у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музики : Методичні рекомендації. – Кіровоград: КДПУ, 2011. – 32 с.
42. Талызина Н. Ф. Теоретические разработки модели специалиста. – М.: Педагогика, 2006. – 108 с.
43. Тарасевич Н. Основы педагогической мастерности: программы педагогических вузов / Н. Н. Тарасевич та ін. – М., 1983. – 23 с.
44. Тутковський М. Керівництво до вивчення гармонії (1905).
45. Шульгіна В. Методика формування мистецької компетентності майбутніх учителів музики в процесі фортепіанної підготовки. – Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова.
46. Щолокова О. П. Основы профессиональной художньо-эстетической подготовки будущего учителя : Монографія. – К.: Віпол, 1996. – 172 с.
47. Якиманська І. Особистісно-орієнтована система навчання. – Завуч, 1999. – №7. – С. 22.